

ПОЛІПШЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ ЇХ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ю. О. ШВЕЦЬ, кандидат економічних наук;
О. В. ГАДЗІКОВСЬКА
(Запорізький національний університет)

Анотація. *Мета статті полягає у виявленні впливу інноваційної діяльності на поліпшення використання та збереження ресурсів сільськогосподарських підприємств. Статтю присвячено дослідженню ефективності залучення інновацій в аграрному секторі з метою збереження ресурсів. Методика дослідження.* *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. Результати.* *Розроблено напрями активізації інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств, сформовано перспективи розвитку інноваційної діяльності як засобу збереження ресурсів. У сучасних умовах енергозалежності України найбільш доцільним напрямом залучення інновацій, на наш погляд, є вироблення електроенергії з біомаси. Практична значущість результатів дослідження.* *У статті обґрунтовано, що будівництво нових біогазових станцій в Україні дозволить знизити рівень використання ресурсів і підвищити рентабельність сільськогосподарських підприємств. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці сільськогосподарських підприємств.*

Ключові слова: *інноваційна діяльність, інноваційний процес, інноваційний потенціал, інноваційний розвиток, сільськогосподарське підприємство, ресурсозбереження, біогазова станція.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств залежить від раціонального використання ресурсів, що забезпечує збільшення прибутку та конкурентоспроможності підприємства, а також його економічний розвиток. Розглядаючи світовий досвід, можна побачити, що головним фактором розвитку суб'єктів господарювання і всієї економічної системи є інноваційна діяльність, оскільки вона сприяє створенню нових технологій, впливає на зниження витрат ресурсів. Даний фактор розвитку є важливим для аграрного сектора економіки України, оскільки він характеризується надмірною експлуатацією природно-ресурсного потенціалу, що призводить до низької конкурентоспроможності вітчизняних під-

приємств АПК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перспективи розвитку агропромислового комплексу, доцільність упровадження інновацій, проблеми інноваційної діяльності в Україні, вплив нормативно-правової бази на інноваційну діяльність були досліджені багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Зокрема, ці питання відображені у працях таких вітчизняних учених, як Л. Березіна [1], В. Гросул [2], М. Ревенко [3], О. Юдіна [4]. Незважаючи на те, що сформовано цінний досвід у напрямку розвитку інноваційної діяльності, пріоритетного підходу до її активізації в агропромисловому комплексі України ще не знайдено.

Формування цілей статті (постановка завдання). Цілями статті є дослідження інноваційних можливостей, характеристика інноваційного потенціалу сільськогосподар-

ських виробників, обґрунтування напрямів активізації інноваційної діяльності аграрних підприємств, оцінка рівня впливу інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств на процес ресурсозбереження, виокремлення проблем інноваційної діяльності та ресурсозбереження, формування перспектив розвитку інноваційної діяльності з метою збереження ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. З метою підвищення рентабельності сільськогосподарських підприємств необхідно розв'язати проблему ресурсозбереження, що передбачає вдосконалення процесу використання ресурсів шляхом проведення інноваційної діяльності. В узагальненому вигляді ресурсозбереження – це сукупність заходів з економного й ефективного використання всіх факторів виробництва, усіх видів ресурсів для вирішення проблем економічного та соціального розвитку, що передбачає скорочення, тобто заощадження ресурсів. Ресурсозбереження також припускає раціональне, економне використання будь-яких видів ресурсів як способів їх заощадження. Отже, ресурсозбереження – це комплекс заходів зі скорочення

витрат ресурсів, які забезпечують зниження ресурсомісткості продукції та, як результат, зростання ефективності виробництва за рахунок найбільш раціонального їх використання [4].

У Законі України «Про інноваційну діяльність» інноваційну діяльність визначено як «діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг» [5]. Інноваційний тип розвитку дає змогу зменшити рівень використання всіх видів ресурсів на одиницю продукції, підвищити продуктивність праці, якість і конкурентоспроможність продукції та, як наслідок, забезпечити високу ефективність діяльності підприємства.

Згідно з даними вітчизняних дослідників на сучасному етапі інноваційний потенціал агропромислових виробництв в Україні реалізується на 5-7 %, тоді як у зарубіжних країнах цей показник становить понад 55-60 % [1]. Аналіз складу та структури персоналу наукових установ України в сільськогосподарській галузі свідчить про те, що Україна поступово втрачає свій науковий потенціал (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість виконавців наукових та науково-технічних робіт за науковими ступенями й категоріями персоналу в сільськогосподарській галузі за 2013–2015 рр. [розроблено автором на основі [6]]

Роки	Усього	З них мають науковий ступінь							
		доктора наук	у тому числі			кандидата наук	у тому числі		
			дослідники	техніки	допоміжний персонал		дослідники	техніки	допоміжний персонал
2013 р.	8 230	288	288	0	0	1 484	1 483	1	0
2014 р.	7 538	246	246	0	0	1 393	1 391	1	1
2015 р.	6 861	262	262	0	0	1 386	1 382	2	2

Основною проблемою, що перешкоджає проведенню інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств, є недостатній рівень інвестування, адже рівень капіталь-

них інвестицій в аграрний сектор за 2016 рік нижче, ніж показник 2008 року, який виявився найуспішнішим з точки зору залучення як зовнішніх, так і внутрішніх інвесторів (рис. 1).

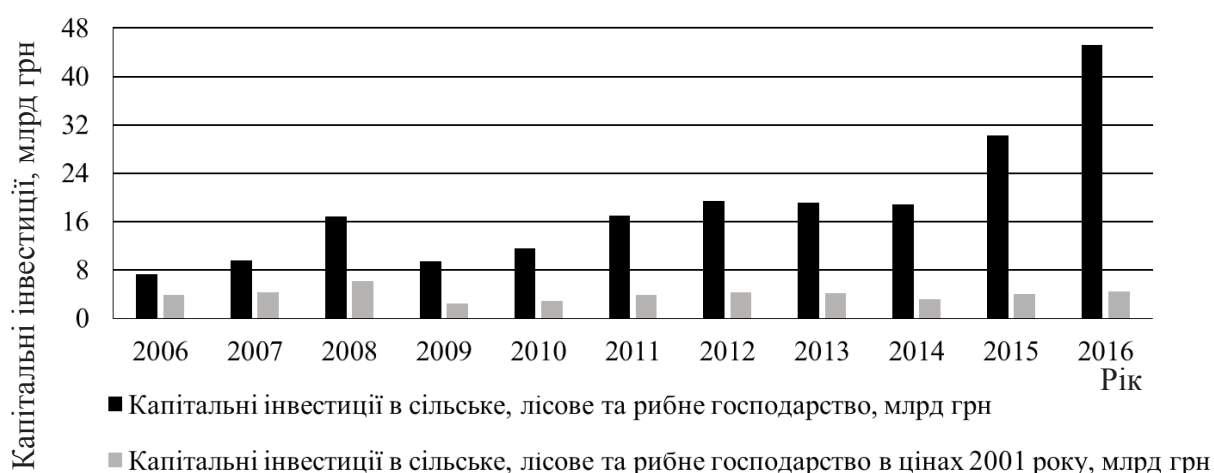

Рис. 1. Капітальні інвестиції в сільське, лісове та рибне господарство [розроблено автором на основі [6]]

Що стосується іноземних інвестицій, то слід зазначити, що починаючи із 2010 р., іноземні інвестори майже не вкладають кошти в аграрний сектор України (рис. 2).

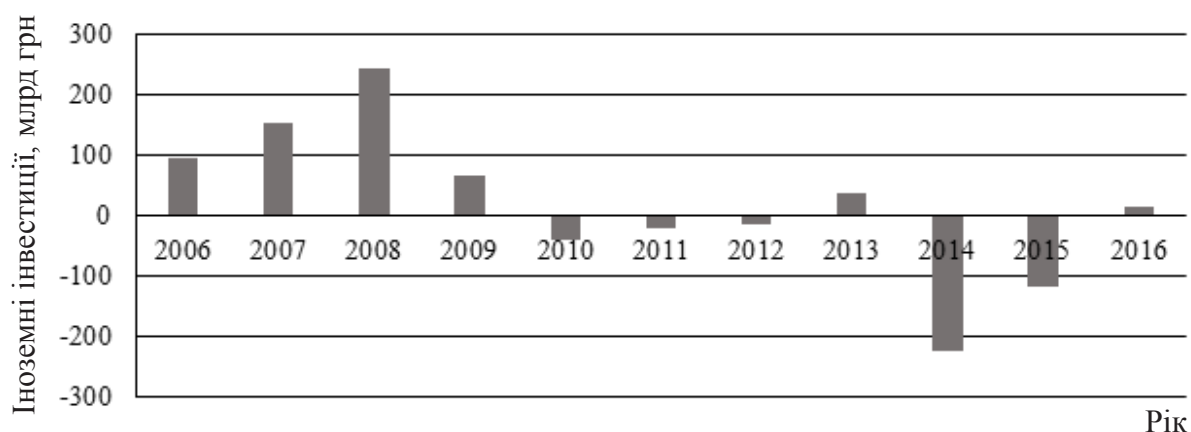

Рис. 2. Іноземні інвестиції в сільське господарство протягом 2006–2016 рр. [розроблено автором на основі [6]]

Причиною є девальвація гривні, яка призводить до значних збитків, через що інвестори виводять інвестований капітал. 2014–2015 рр. стали періодами рекордних збитків, оскільки був практично знищений потенціал, сформований упродовж останніх років, який і досі дозволяє отримувати прибутком від експорту сільськогосподарської продукції. Отже, на сьогодні рівень капітальних інвестицій у сільськогосподарські підприємства знаходиться на рівні 2007 р. Варто також відмітити високий приплив іноземних інвестицій в аграрний сектор у 2009 р. на тлі світової фінансової кризи.

Однак, незважаючи на загальну інвестиційну кризу, в Україні є перспективні іннова-

ційні проекти. Особливо вигідним напрямом для сільськогосподарських підприємств є виробництво енергії з альтернативних джерел, а саме переробка біомаси. Для України біоенергетика є одним зі стратегічних напрямів розвитку сектора відновлюваних джерел енергії, урахувавши високу залежність країни від імпортованих енергоносіїв, насамперед, природного газу, і великий потенціал біомаси, доступної для виробництва енергії. На жаль, темпи її розвитку в Україні досі суттєво відстають від європейських. Біогаз у багатьох країнах ЄС сьогодні є суттєвою складовою їх енергобалансу. У ЄС у 2009 р. було вироблено 8,3 млн т н.е. біогазу (еквівалентно 10,3 млрд м³ природного газу/рік).

Варто зазначити, що для аграрних підприємств біогаз – не лише спосіб додатково заробити чи замінити використовувану енергію, це також спосіб утилізувати відходи виробництва, за що нині доводиться платити значні кошти.

До Верховної Ради внесено на розгляд проект закону щодо стимулювання виробництва теплової енергії з альтернативних джерел. Відповідно до закону інвестори, які реалізуватимуть проекти із заміщення газу, отримають зафіксований на законодавчому рівні тариф на тепло з альтернативних джерел на рівні 90 % від тарифу на тепло з газу для потреб бюджетних установ і населення [7]. Отже, вони матимуть гарантії повернення коштів, вкладених у такі проекти. Електроенергія, вироблена з біогазу, має право на встановлення «зеленого тарифу» згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення «зеленого тарифу» [8].

В Україні вже є приклади успішної реалізації проектів щодо використання біомаси як джерела енергії. Навесні 2012 року ПАТ «Миронівський хлібопродукт» (МХП) почав роботи з будівництва першої біогазової станції на птахофабриці «Оріль-Лідер» у Дніпропетровській області. У 2013 р. була запущена біогазова станція, потужність якої становила 5 МВт/год. У кінці 2014 р. біогазова станція досягла своєї повної потужності й упродовж 2015 року працювала на повну потужність. Це перша в Європі біогазова станція такої потужності й рівня технологій, яка працює на курячому посліді й відходах комплексу з переробки курчат-бройлерів. На сьогодні МХП переробляє курячого посліду 200 т на добу (це 100 % того, що виробляє фабрика).

Основні завдання, які ставить перед собою ПАТ «Миронівський хлібопродукт»: енергетична незалежність; виробництво екологічно чистих органічних біологічних добрив; сут-

тєве покращення екології в місцях розташування всіх підприємств.

Уся електроенергія, що виробляється біогазовою станцією потужністю 5 МВт-год, за «зеленим тарифом» продається в мережу. За період експлуатації вироблено 100 млн кВт «зеленої» електроенергії. Одночасно з її виробництвом компанія отримує теплову енергію. За період експлуатації вироблено 90 тис. Гкал, що в еквіваленті на природній газ становить 11 млн м³; 80 % теплової енергії, яку виробляє біогазова станція, іде на заміщення газу, який використовувався для опалювання, адмінбудинків, виробництва гарячої води. Якщо раніше фабрика використовувала 8-9 млн м³ газу на рік, то нині чверть компенсується біогазовим комплексом.

Рішення уряду додати біогазові станції до «зеленого тарифу» швидко скоротило термін окупності проекту вартістю 15 млн дол. Якщо на початку компанія розраховувала повернути витрачені гроші за 8-10 років, використовуючи електроенергію тільки на власні потреби, то із «зеленим тарифом» – за 5 років. Однак, падіння цін на газ у доларах і девальвація гривні збільшили термін окупності до 6-7 років.

Проект виявився настільки ефективним, що до 2020 року ПАТ «Миронівський хлібопродукт» інвестує в будівництво іншого біогазового комплексу (на Вінницькій птахофабриці) 27 млн дол. Наприкінці будівництва у 2020 р. проектна потужність становитиме 20 МВт [9].

Розрахунок показників рентабельності, фондівіддачі та фондоозброєності праці вказує на позитивний вплив інноваційної діяльності на ресурсозбереження ПАТ «Миронівський хлібопродукт» (табл. 2). Варто зазначити, що на погіршення рентабельності підприємства у 2014–2015 рр. значно вплинули збитки через політичну та економічну кризу в Україні.

Таблиця 2

Показники ресурсомісткості та ефективності виробничої діяльності ПАТ «Миронівський хлібопродукт» [розроблено автором на основі [9]]

Показник	Роки			
	2012	2013	2014	2015
Рентабельність виробничих фондів	0,14487	0,08526	-0,71641	-0,18840

Продовж. табл. 2

Показник	Роки			
	2012	2013	2014	2015
Фондовіддача	1,10886	1,55673	1,42600	0,55341
Фондоозброєність	339,87400	251,56200	343,02000	1398,92000

Варто виокремити основні проблеми інноваційної діяльності та ресурсозбереження в аграрному секторі:

- 1) недосконалість програм реформування аграрного сектора, їх невідповідність вимогам законодавства та принципам права Європейського Союзу;
- 2) відсутність мотивації в сільськогосподарських товаровиробників до здійснення інноваційної діяльності;
- 3) недостатність наукового забезпечення діяльності окремих галузей харчової та переробної промисловості;
- 4) недостатній рівень упровадження досягнень науково-технічного прогресу, поширення прогресивних технологій;
- 5) непривабливість вітчизняних підприємств для іноземних інвесторів;
- 6) висока енерговитратність і залежність сільськогосподарського виробництва від імпортованих паливно-енергетичних ресурсів;
- 7) втрата значної частини основних фондів сільськогосподарських підприємств різної форми власності через тимчасову окупацію Автономної Республіки Крим та м. Севастополь;
- 8) відсутність науково обґрунтованих стратегічних напрямів розвитку системи податкового регулювання сільськогосподарського виробництва;
- 9) недостатність обсягів державної фінансової підтримки розвитку сільськогосподарського виробництва;
- 10) відсутність пріоритетності державної підтримки сільського господарства.

Згідно з концепцією Державної цільової програми розвитку аграрного сектора економіки на період до 2020 року можна виділити такі напрями активізації інноваційної діяльності агропромислових підприємств: інвестиційна підтримка інноваційної діяльності; підвищення кваліфікації робітничих кадрів для сільського господарства; здійснення прикладних наукових і науково-технічних розробок;

виконання державного замовлення у сфері розвитку агропромислового комплексу; створення сприятливих фінансово-економічних, податкових та організаційних умов для діяльності й модернізації аграрних підприємств; розвиток міжнародного науково-технічного співробітництва; створення інфраструктури інноваційної діяльності; покращення системи нормативно-законодавчих актів, що регулюють інноваційні процеси; розробка дієвої інноваційної політики [10].

Як результат, варто очікувати на такі перспективи розвитку інноваційної діяльності як засобу збереження ресурсів:

- 1) підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств;
- 2) покращення показників ресурсозбереження та рентабельності суб'єктів господарювання;
- 3) зростання обсягів виробництва валової сільськогосподарської продукції;
- 4) припинення господарського використання екологічно небезпечних та економічно неефективних земельних ділянок;
- 5) збільшення частки використання альтернативних джерел енергії;
- 6) підвищення рівня енергонезалежності України;
- 7) підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств;
- 8) збільшення експортних можливостей сільськогосподарських підприємств;
- 9) забезпечення високої ефективності національної економіки.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. На основі проведеного дослідження можна відзначити, що на сьогодні інноваційна діяльність сільськогосподарських підприємств знаходиться на низькому рівні. Головною причиною цього є девальвація національної грошової одиниці, що зумовила значні збитки та стала причиною виходу з України іноземних інвесторів.

Найперспективнішим напрямом залучення

інновацій в аграрному секторі є вироблення електроенергії з біомаси, адже Україна – аграрна країна, яка має достатньо біомаси як вихідної сировини. Будівництво біогазових станцій в Україні вже довело свою ефективність – воно дозволяє не тільки знизити рівень використання ресурсів і підвищити рентабельність сільськогосподарського підприємства, але й забезпечити Україну новими джерелами енергії, які особливо необхідні в сучасних умовах енергозалежності країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березіна Л. М. Інноваційна політика підприємств АПК: тактичні і стратегічні аспекти / Л. М. Березіна // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 4. – С. 121–127.
2. Гнаткович О. Д. Активізація інновацій у сільське господарство України / О. Д. Гнаткович // Ефективна економіка. – 2009. – № 3. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2009_3_39 (дата звернення: 02.01.17). – Назва з екрана.
3. Гросул В. А. Проблеми інноваційної діяльності в Україні / В. А. Гросул // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2010. – № 1 (3), Т. 1. – С. 76–82.
4. Юдіна О. І. Оцінка впливу інновацій на збереження ресурсів підприємства / О. І. Юдіна // Вісник Дніпропетровського університету. Сер.: Менеджмент інновацій. – 2015. – Вип. 5. Т. 23. – С. 108–117. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumi_2015_23_5_16 (дата звернення: 02.01.17). – Назва з екрана.
5. Про інноваційну діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 4 лип. 2002 р. № 40-IV. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (дата звернення: 02.01.17). – Назва з екрана.
6. Сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 02.01.17). – Назва з екрана.
7. Про внесення змін до Закону України «Про теплопостачання» щодо стимулювання виробництва теплової енергії з альтернативних джерел енергії [Електронний ресурс] : Проект Закону України від 21 лют. 2016 року № 1852-VIII. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58568 (дата звернення: 02.05.17). – Назва з екрана.
8. Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення «зеленого» тарифу [Електронний ресурс] : Закон України від 25 вер. 2008 року № 601-VI. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua> (дата звернення: 02.01.17). – Назва з екрана.
9. Сайт ПАТ «Миронівський хлібопродукт» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.mhp.com.ua/uk/home> (дата звернення: 02.01.17). – Назва з екрана.
10. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектора економіки на період до 2020 року [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 груд. 2015 р. № 1427-р. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822> (дата звернення: 02.01.17). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Berezina, L. M. (2013) Innovatsiina polityka pidpriemstv APK: taktychni i stratehichni aspekty [Innovation policy of agricultural enterprises: tactical and strategic aspects]. *Marketing i menedzhment innovatsii – Marketing and Innovation Management*, 4, 121–127 [in Ukrainian]
2. Hnatkovich, O. D. (2009) Aktyvizatsiia innovatsii u silske hospodarstvo Ukrainy [Activization of innovations in agriculture sector of Ukraine]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 3. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2009_3_39 (accessed 02 January 2016) [in Ukrainian].
3. Hrosul, V. A. (2010) Problemy innovatsiinoi diialnosti v Ukraini [The problems of innovation activity in Ukraine]. *Biuletyn Mizhnarodnoho Nobelivskoho ekonomichnoho*

forumu – Bulletin of the International Nobel Economic Forum, 1 (3), 76–82 [in Ukrainian].

4. Iudina, O. I. (2015) Otsinka vplyvu innovatsii na zberezhennia resursiv pidpriemstva [Assessing the impact of innovations on enterprise resource conservation]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu – Bulletin of Dnipropetrovsk University: Collected papers*, (23 (5)). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumi_2015_23_5_16 (accessed 02 January 2016) [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy «Pro innovatsiinu diialnist»: vid 4 lyp. 2002 roku № 40-IV [Law of Ukraine on innovation activity from July 4 2002, № 40-IV]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (accessed 02 January 2017) [in Ukrainian].
6. Sait Derzhavnoi sluzhby statystyky [Site of the State Statistics Service]. <http://ukrstat.gov.ua>. Retrieved from <http://ukrstat.gov.ua/> (accessed 02 January 2017) [in Ukrainian].
7. Proect Zakony Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro teplopostachannia» shchodo stymuliuвання виробництва теплової енергії з альтернативних джерел енергії» vid 21 lyt. 2016 roku [Proect of Law of Ukraine on amendments to Law of Ukraine «On Heat Supply» on stimulation of heatenergy production from alternative energy sources from February 21 2017, №1852-VIII]. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58568 (accessed 02 January 2017) [in Ukrainian].
8. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo vstanovlennia «zelenoho» taryfu» pryiniaty 25 ver. 2008 roku [Law of Ukraine on amending certain laws of Ukraine relating to setting the «green» tariff from September 25 2008, № 601-VI]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua> (accessed 02 January 2017) [in Ukrainian].
9. Sait PAT «Myronivskiy khliboprodukt» [Site of PJSC "MHP"]. <https://www.mhp.com.ua/uk/home>. Retrieved from <https://www.mhp.com.ua/uk/home> (accessed 02 January 2017) [in Ukrainian].
10. Rozporiadzhennia Kabinetu ministriv Ukrainy «Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi tsilovoi prohramy rozvytku aharnoho sektoru ekonomiky na period do 2020 roku» [The order of the Cabinet of Ministers of Ukraine on approval of the concept of the state program of development of the agricultural sector for the period till 2020 from December 30 2015, № 1427-p.]. Retrieved from <http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822> (accessed 02 January 2017) [in Ukrainian].

Ю. А. Швець, кандидат экономических наук; **Е. В. Гадзиковская** (Запорожский национальный университет). **Улучшение использования и сохранения ресурсов сельскохозяйственных предприятий в контексте их инновационной деятельности.**

Аннотация. Цель статьи заключается в выявлении влияния инновационной деятельности на улучшение использования и сохранения ресурсов сельскохозяйственных предприятий. Статья посвящена исследованию эффективности привлечения инноваций в аграрном секторе с целью сохранения ресурсов. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Разработаны направления активизации инновационной деятельности сельскохозяйственных предприятий, сформированы перспективы развития инновационной деятельности как средства сохранения ресурсов. В современных условиях энергозависимости Украины наиболее целесообразным направлением привлечения инноваций, на наш взгляд, является выработка электроэнергии из биомассы. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что строительство новых биогазовых станций в Украине позволит снизить уровень использования ресурсов и повысить рентабельность сельскохозяйственных предприятий. Основные научные положения статьи можно использовать в практике сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: инновационная деятельность, инновационный процесс, инновационный потенциал, инновационное развитие, сельскохозяйственное предприятие, ресурсосбережение, биогазовая станция.

Yu. Shvets, *can. of Econ. Sci.*; **O. Hadzikovska** (Zaporizhzhya national University). **Improving the use and conservation of agricultural enterprises in the context of their innovative activities.**

Annotation. Purpose. The article is devoted to identify the impact of innovation activities on improving the use and conservation of agricultural enterprises' resources. The effectiveness of attracting innovations in the agricultural sector with the goal of saving resources is observed in the article.

Methodology of research. The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** Areas of activization of innovative activity of agricultural enterprises are developed, prospects for the development of innovative activity as a means of conserving resources are formed. In modern conditions of energy dependence of Ukraine, the most expedient direction of attracting innovations, in our view, is the generation of electricity from biomass. **Practical value.** The article substantiates that the construction of new biogas stations in Ukraine will reduce the level of resource usage and improve the profitability of agricultural enterprises. The main scientific provisions of the article can be used in the practice of agricultural enterprises.

Keywords: innovative activity, innovation process, innovation potential, innovative development, agricultural enterprise, resources saving, biogas station.

Стаття надійшла до редакції 09. 01. 2017 р.